

УДК 349:342/347.6 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2022-4.15>

О. В. Рудченко, здобувач кафедри адміністративного та господарського права Запорізького національного університету

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ НОТАРІАЛЬНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ СПАДКОВОЇ МАСИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Стаття присвячена дослідженню та комплексному аналізу концептуальних аспектів нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні під час дії воєнного стану. Зокрема, проаналізовано положення прийнятих нормативно-правових актів, що визначають головні особливості процедури спадкування в умовах воєнного стану. Подано аналіз змін у процедурі відкриття спадкової справи, щодо строків для прийняття спадщини, видачі свідоцтва про право на спадщину в умовах воєнного стану.

Акцентовано увагу на тому, що охорона та захист закріплених у Конституції України та чинному законодавстві України прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб є основним завданням нотаріату як одного з фундаментальних інститутів громадянського суспільства. Вказане завдання нотаріуси виконують шляхом вчинення від імені держави нотаріальних дій, що зумовлює особливість правового статусу нотаріуса та свідчить про його подвійну правову природу: держава уповноважує нотаріуса (як державного, так і приватного) на здійснення нотаріальної діяльності, тим самим надаючи йому статусу представника держави у відповідній сфері суспільних відносин; державу наділено обмеженим обсягом повноважень у сфері здійснення державного регулювання нотаріальної діяльності.

Зроблено висновок, що в умовах воєнного стану спрощено процедуру спадкування. При цьому, способи прийняття спадщини змін не зазнали, зміни стосуються лише перебігу строку, встановленого законодавцем для прийняття спадщини, а також положень щодо місця подання заяви про прийняття спадщини нотаріусу.

Встановлено, що в умовах воєнного стану строк для прийняття спадщини або відмови від її прийняття не зупиняється на невизначений час, а тому спадкоємцям, які не мають об'єктивних перешкод у зверненні до нотаріуса для заведення спадкової справи, за можливості, краще подати всі необхідні документи щодо майна померлого, що значно пришвидшить в подальшому видачу свідоцтва про право на спадщину.

Автором зазначено, що на теперішній час незалежно від регіону та технічної можливості доступу нотаріусів до державних реєстрів, видача свідоцтва про право на спадщину є обмеженою. Адже відповідно до положень ст. 66 Закону України «Про нотаріат», який є профільним, свідоцтво про право на майно, що переходить за правом спадкоємства до спадкоємців або держави, видається нотаріусом або в сільських населених пунктах – посадовою особою органу місцевого самоврядування, яка вчиняє нотаріальні дії, за місцем відкриття спадщини. Тобто право та обов'язок видачі свідоцтва про право на спадщину залишається у нотаріуса за місцем відкриття спадщини, тобто за місцем останнього проживання спадкодавця, а якщо місце проживання спадкодавця невідоме – за місцезнаходженням нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна. Таким чином, особливістю провадження по спадкових справах, заведених не за місцем відкриття спадщини в умовах воєнного стану, є те, що нотаріус, який завів спадкову справу не за місцем відкриття спадщини, позбавлений можливості видати спадкоємцю свідоцтво про право на спадщину.

З'ясовано, що напрацьовані під час дії воєнного стану правові механізми нотаріального адміністрування в Україні стали однією зі спроб забезпечення населення актуальними нотаріальними послугами шляхом спрощення процедури їх надання.

Ключові слова: видача свідоцтва про право на спадщину, відкриття спадкової справи, нотаріальне адміністрування, нотаріальні дії, нотаріальні послуги, право на спадщину, строк прийняття спадщини, умови воєнного стану.

O. V. Rudchenko. Conceptual aspects of the notarial administration of the succession mass under conditions of military aggression

The paper deals with the study and comprehensive analysis of the conceptual aspects of notarial administration of the succession procedure in Ukraine during the state of martial law. In particular, the provisions of the adopted regulatory legal acts, that define the principal peculiarities of the succession procedure under the state of martial law, were analyzed. The analysis presented the changes in the procedure of opening the succession case as regards the succession acceptance periods and issuance of the inheritance certificate under the state of martial law.

It is emphasized that the safeguarding and protection of the rights and lawful interests of citizens and legal entities enshrined in the Constitution of Ukraine is the main task of the notarial system being one of the fundamental institutions of the civil society. Notaries perform this task by executing notarial actions on behalf of the state, which attests a special legal status of the notary and speaks about the twofold legal nature of the notary: the state authorizes the notary (both the state notary and the notary private) to execute notarial activity, thereby granting him/her the state representative's status in the appropriate sphere of civil relations; the state being authorized with a limited scope of authority in the sphere of the state control of the notarial activity.

© О. В. Рудченко, 2022

It is concluded that the succession procedure under the martial law state was simplified. In doing so, the methods of inheritance acceptance were not changed; the changes concerned just the length of the period established by the legislator for acceptance of the inheritance as well as the provisions governing the place of filing the application to the notary for acceptance of the inheritance.

It is established that under the martial law state the inheritance acceptance period or the period of waiving the acceptance is not postponed for an indefinite period, therefore, the heirs who have no objective obstacles to apply to the notary with the request to commence the probate are advised, if possible, to submit all necessary documents pertaining to the property of the deceased, which will considerably accelerate, in future, the issuance of the inheritance certificate.

The author indicated that nowadays, irrespective of the region and technical possibility for the notary to access the state registers, the issuance of the inheritance certificates is restricted. Indeed, in compliance with the provisions of Art. 66 of the Law of Ukraine «On Notarial Activity», which is a field-oriented, the inheritance certificate pertaining to the property that is transferred to heirs or the state by the right of succession is issued by the notary or, in rural settlements, by an official of the local self-government body who executes notarial actions at the place of opening the succession. That is, the right and obligation to issue the inheritance certificate stays with the notary at the place of opening the succession, i.e., at the place of the last residence of the antecessor; if the place of residence of the antecessor is unknown, such certificate is to be issued at the place where real estate or its part is located; if there is no real estate, the certificate of inheritance is to be issued at the place where the main part of the chattels is located. Under the martial law state the peculiar feature of the succession cases filed not at the place of opening the succession is that the notary, who opened the probate not at the place of opening the succession, is deprived of a possibility to issue the inheritance certificate to the heir.

It is explained that the legal mechanisms of the notarial administration in Ukraine, that were developed during the martial law period, became one of the attempts to provide the population with essential notarial services by way of simplification of the procedure of their provision.

Key words: issuance of the inheritance certificate, opening succession case, notarial administration, notarial procedures, notary services, inheritance right, period of inheritance acceptance, state of martial law.

Постановка проблеми. Відповідно до положень ст. 3 Конституції України, в Україні найвищою соціальною цінністю визнаються людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека. Головним обов'язком держави є утвердження та забезпечення прав і свобод людини [2]. Вказаний обов'язок держава виконує як через діяльність державних органів, так і шляхом делегування окремих повноважень недержавним органам, організаціям та інститутам.

Вбачається, охорона та захист закріплених у Конституції України та чинному законодавстві України прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб є основним завданням нотаріату як одного з фундаментальних інститутів громадянського суспільства. Вказане завдання нотаріуси виконують шляхом вчинення від імені держави нотаріальних дій [4, с. 170], що зумовлює особливість правового статусу нотаріуса. Загалом, вказаний підхід відповідає сучасному уявленню про роль та призначення нотаріусів в публічному управлінні: вони посвідчують права, а також факти, що мають юридичне значення, вчиняють інші нотаріальні дії, яких передбачено законодавством, з метою надання їм юридичної вірогідності. Отже, нотаріуси завжди діють від імені держави [4, с. 169]. Вказане розуміння правового статусу нотаріуса свідчить про його подвійну правову природу. З одного боку, нотаріус здійснює свої функції на підставі виконання делегованих державою повноважень. Тобто держава уповноважує нотаріуса (як державного, так і приватного) на здійснення нотаріальної діяльності [3, с. 115], тим самим надаючи йому статусу представника держави у відповідній сфері суспільних відносин. З іншого боку, державу наділено обмеженим обсягом повноважень у сфері здійснення державного регулювання нотаріальної діяльності. Так, нотаріус отримує право на вчинення нотаріальних дій на умовах і в порядку, яких визначено законодавством, і на підставі дозволу, виданого від імені держави. Однак конкретні нотаріальні дії він вчиняє від власного імені, а отже, несе за них повну відповідальність. У той же час, організація та діяльність нотаріату визначаються виключно законами України [2, п. 14 ч. 1 ст. 92].

Між тим, із введенням воєнного стану на території України багато сфер зазнали змін в правовому регулюванні. Не стала виключенням і сфера надання нотаріальних послуг. Показово, що на теперішній час прийнято декілька нормативно-правових актів, які визначають особливості вчинення нотаріальних дій в умовах воєнного стану. Вказане обумовлює актуальність обраної теми.

Стан дослідження. Проблемам, що є важливими як у теоретичному, так і в практичному аспектах для осмислення предмету дослідження, приділяли увагу у своїх працях такі фахівці та науковці: А.Г. Гуледза, М.С. Долинська, Ю.В. Желіховська, Н.В. Ільєва, В.В. Кобзар, А.М. Ковальчук, С.П. Кондракова, О.В. Коротюк, Т.С. Курило, О.Є. Кухарев, Е.А. Писарева, Г.М. Садівська, Г.С. Семакова, О.В. Скрипник, І.Я. Федорич, С.Я. Фурса, І.П. Фріса, О.М. Чабан та інші. Разом із тим, вказані автори безпосередньо аналізувану проблематику не досліджували, а розглядали питання більш загальні. У той же час, опрацювання та виокремлення особливостей концептуальних аспектів нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні під час дії воєнного стану вимагає подальших наукових пошуків.

Внаслідок чого, метою даної статті є дослідження та комплексний аналіз концептуальних аспектів нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні під час дії воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Широкомасштабне російське вторгнення, яке розпочалось у лютому 2022 року, внесло чимало коректив у всі сфери суспільного життя українців. І хоча з моменту запровадження воєнного стану життя в Україні не зупинилося, однак багато в чому зазнало кардинальних змін, у тому числі, у правовому регулюванні.

Актуальним питанням сьогодення став порядок оформлення спадщини в умовах воєнного стану в Україні. Відзначимо, що нагальними кроками щодо вказаного питання стали прийняття Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 р. № 164 [1], Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану» від 24.06.2022 р. № 719 [6] та наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» від 11.03.2022 р. № 1118/5 [8]. Значення вказаних нормативно-правових актів з точки зору захисту права громадян на спадщину полягає, першочергово, у тому, що на теперішній час численні громадяни є переселенцями, а деякі території України перебувають під окупацією, а тому з метою захисту спадкових праввідносин та полегшення життя громадян у питаннях прийняття спадщини в умовах воєнного стану було спрощено процедуру спадкування.

Слід вказати, що в цілому, відповідно до положень цивільного законодавства України, порядок прийняття спадщини залежить від декількох аспектів. По-перше, якщо спадкоємець постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, він вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого ст. 1270 Цивільного кодексу України, він не заявив про відмову від неї [12, ч. 3 ст. 1268]. Відзначимо, що роль відіграє не місце реєстрації разом зі спадкодавцем, а місце проживання спадкоємця разом зі спадкодавцем постійно на час відкриття спадщини. Якщо ж спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, на час відкриття спадщини не проживав постійно зі спадкодавцем, він має подати нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування заяву про прийняття спадщини [12, ч. 1 ст. 1269].

Аналіз вказаних положень Цивільного кодексу України, на думку окремих дослідників, дозволяє говорити про два способи прийняття спадщини: фактичний спосіб – прийняття спадщини без спеціального волевиявлення; формальний спосіб – прийняття спадщини шляхом подання нотаріусу або уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування відповідної заяви [5, с. 319, 323].

По-друге, за загальним правилом, заяву про прийняття спадщини має бути подано спадкоємцем нотаріусу за місцем відкриття спадщини (останнє місце проживання спадкодавця) або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування також за місцем відкриття спадщини. І хоча у положеннях ст.ст. 1268–1269 Цивільного кодексу України про це прямо не вказано, Цивільним кодексом передбачено, що: за письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини [12, ч. 2 ст. 1272]; заява про відмову від прийняття спадщини подається нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини [12, ч. 1 ст. 1273].

Між тим, спадкова справа заводиться нотаріусом за місцем відкриття спадщини на підставі поданої (або такої, що надійшла поштою) першою заяви (повідомлення, телеграми) про прийняття спадщини, про відмову від прийняття спадщини, про відмову від спадщини, заяви про видачу свідоцтва про право на спадщину, заяви спадкоємця на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі), заяви про видачу свідоцтва виконавцю заповіту, заяви виконавця заповіту про відмову від здійснення своїх повноважень, заяви другого з подружжя про видачу свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя, заяви про вжиття заходів до охорони спадкового майна, претензії кредиторів [10, пп. 2.1 п. 2 Гл. 10 Р. II].

Сказане повною мірою дозволяє говорити про необхідність внесення змін до Цивільного кодексу України шляхом викладення ч. 1 ст. 1269 у такій редакції: «Спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно зі спадкодавцем, має подати нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування заяву про прийняття спадщини за місцем відкриття спадщини».

По-третє, за загальним правилом, для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Якщо виникнення у особи права на спадкування залежить від неприйняття спадщини або відмови від її прийняття іншими спадкоємцями, строк для прийняття нею спадщини встановлюється у три місяці з моменту неприйняття іншими спадкоємцями спадщини або відмови від її прийняття. Якщо строк, що залишився, менший як три місяці, він продовжується до трьох місяців [12, ст. 1270]. Таким чином, перебіг строку для прийняття спадщини починається з часу відкриття спадщини, яким вважається день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою [12, ч. 2 ст. 1220; 10, пп. 1.7 п. 1 Гл. 10 Р. II].

Зазначимо, що в умовах воєнного стану способи прийняття спадщини змін не зазнали. Проте зміни стосуються перебігу строку, встановленого законодавцем для прийняття спадщини, а також положень щодо подання заяви про прийняття спадщини нотаріусу.

Так, п. 3 постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 р. № 164, встановлено, що перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини [1]. Тобто до загальних шести місяців на прийняття спадщини, яких встановлено положеннями ч. 1 ст. 1270 Цивільного кодексу України [12], додається ще чотири місяці – загалом десять місяців. Таким чином, якщо з дня смерті особи до введення воєнного стану шестимісячний строк не закінчився, то такий строк буде продовжено, але не більше ніж 4 місяці. Якщо ж особа померла уже після запровадження воєнного стану – звернутися до нотаріуса для прийняття спадщини спадкоємці зможуть протягом 10 місяців з дня смерті спадкодавця.

Видається, на практиці вказану норму спрямовано, передусім, на запобігання численним звернень громадян до суду із позовами про встановлення додаткового строку для прийняття спадщини, превентивне розвантаження судової системи від значної кількості однотипних справ. Однак слід акцентувати увагу на тому, що строк для прийняття спадщини або відмови від її прийняття не зупиняється на невизначений час, а очікування закінчення воєнного стану для реалізації спадкових прав загрожує небажаними наслідками. А тому спадкоємцям, які не мають об'єктивних перешкод у зверненні до нотаріуса для заведення спадкової справи, за можливості, варто подати всі необхідні документи щодо майна померлого, що значно пришвидшить в подальшому видачу свідоцтва про право на спадщину.

Водночас, збільшення законодавцем строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття на час дії воєнного стану тягне за собою певні зміни, які стосуються строків видачі спадкоємцям свідоцтва про право на спадщину. Так, відповідно до положень Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, свідоцтво про право на спадщину видається на підставі заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, після закінчення шести місяців з дня відкриття спадщини, а у випадках, яких передбачено ч. 2 ст. 1270, ст. 1276 Цивільного кодексу України, – не раніше зазначених у цих статтях строків [10, пп. 4.9 п. 4 Гл. 10 Р. II]. Разом із цим, видача свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям, які прийняли спадщину, ніяким строком не обмежена [10, пп. 4.10 п. 4 Гл. 10 Р. II]. При цьому, у положеннях Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» вказано, що свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини [1, п. 3]. Зважаючи ж на зміни, яких було внесено Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану» від 24.06.2022 р. № 719 [6], свідоцтво про право на спадщину буде видаватися спадкоємцям не через шість місяців з дня смерті спадкодавця, а через десять місяців з моменту його смерті або оголошення особи померлою.

Також зазначимо, що на практиці складається ситуація, в якій спадкоємці, за заявами яких було відкрито спадкові справи на територіях, де велись або ведуться бойові дії, не можуть отримати свідоцтва до повного відновлення роботи нотаріату на цих територіях. При цьому, механізмів передачі таких спадкових справ до інших регіонів чи нотаріусів не передбачено, як і не запроваджено процедури відновлення таких спадкових справ у випадку їх втрати чи знищення.

Що ж стосується безпосередньо подання заяви про прийняття спадщини в умовах воєнного стану, слід вказати, що на теперішній час спостерігається значна складність в питанні вільного пересування територією України, а тому законодавцем було внесено відповідні зміни, якими передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану спадкова справа заводиться за зверненням заявника будь-яким нотаріусом України, незалежно від місця відкриття спадщини [10, абз. 2 пп. 2.1 п. 2 Гл. 10 Р. II]. Видається, до 24.02.2022 р. заява про прийняття спадщини подавалася спадкоємцем нотаріусу саме за місцем відкриття спадщини (останнє місце проживання спадкодавця) або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування також за місцем відкриття спадщини. Якщо ж спадкодавець мав декілька місць проживання, то місцем відкриття спадщини вважалось останнє місце реєстрації спадкодавця [10, пп. 1.12 п. 1 Гл. 10 Р. II; 13, с. 664]. Інші обставини, такі як місцеперебування спадкового майна (нерухомості), місце проживання спадкоємців – значення не мали. Разом із тим, на теперішній час звернутися із заявою про прийняття спадщини можна до будь-якого нотаріуса України, який продовжує провадити свою діяльність. Таким чином, в умовах воєнного або надзвичайного стану спадкова справа заводиться за зверненням заявника будь-яким нотаріусом України, незалежно від місця відкриття спадщини. Вбачається, вказану норму спрямовано на захист інтересів спадкоємців, які у зв'язку з активними бойовими діями не мають змоги прибути чи направити заяву за місцем відкриття спадщини. Тому такі спадкоємці для прийняття спадщини можуть звернутися до будь-якого нотаріуса в регіоні, де вони тимчасово перебувають або вимушено переселилися. Крім того, внесення законодавцем відповідних змін спрямовано на запобігання пропуску визначеного законом строку для прийняття спадщини спадкоємцями, які через війну є позбавленими можливості завести спадкову справу за місцем відкриття спадщини, якщо це, наприклад, територія, де відбуваються активні бойові дії або спадкодавець мав останнє місце проживання на окупованій території.

Отже, на теперішній час право на спадщину обов'язково необхідно оформити у нотаріуса (державного чи приватного), звернутися до якого можна в будь-якому населеному пункті на підконтрольній території України.

Окремо варто зауважити на тому, аналіз норм чинного законодавства, з урахуванням усіх змін, дає змогу констатувати, що на теперішній час незалежно від регіону та технічної можливості доступу нотаріусів до державних реєстрів, видача свідоцтв про право на спадщину до завершення воєнного стану є обмеженою. А тому якщо місцем відкриття спадщини є населений пункт на відносно безпечній території України, видається, не варто заводити спадкову справу, нехтуючи місцем відкриття спадщини. Пояснимо: відповідно до положень ст. 66 Закону України «Про нотаріат», який є профільним, свідоцтво про право на майно, що переходить за правом спадкоємства до спадкоємців або держави, видається нотаріусом або в сільських населених пунктах – посадовою особою органу місцевого самоврядування, яка вчиняє нотаріальні дії, за місцем відкриття спадщини [11]. Тобто, не зважаючи на зміни, яких введено Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 р. № 164 [1], Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану» від 24.06.2022 р. № 719 [6] та наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» від 11.03.2022 р. № 1118/5 [8], право та обов'язок видачі свідоцтва про право на спадщину залишається у нотаріуса за місцем відкриття спадщини, тобто за місцем останнього проживання спадкодавця, а якщо місце проживання спадкодавця невідоме – за місцезнаходженням нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна [12, ст. 1221]. В особливих випадках місце відкриття спадщини встановлюється законом, а тому у разі відкриття спадщини у випадках, визначених ч. 3 ст. 1221 Цивільного кодексу України (ч. 2 ст. 11¹ Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [7]), місце відкриття та місце заведення спадкової справи буде збігатися навіть під час дії воєнного та надзвичайного стану.

Принагідно, звертаємо увагу на те, що одержавши заяву про прийняття спадщини не за місцем відкриття спадщини, нотаріус зобов'язаний завести спадкову справу, а також вчинити всі дії, як і у разі заведення спадкової справи за місцем відкриття спадщини. А саме, за даними Спадкового реєстру перевіряє наявність заведеної спадкової справи, спадкового договору, заповіту; реєструє її у книзі обліку і реєстрації спадкових справ, алфавітній книзі обліку спадкових справ та у Спадковому реєстрі; присвоює їй номер, який складається з порядкового номера, за яким вона зареєстрована в книзі обліку і реєстрації спадкових справ, та зазначається через дріб (дефіс) рік, у якому вона заведена. При цьому у додаткових відомостях у Спадковому реєстрі доцільно зазначити застереження щодо заведення такої спадкової справи в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Однак особливістю такого спадкового провадження є те, що по спадковій справі, заведеній не за місцем відкриття спадщини, нотаріус, який її завів, позбавлений можливості видати спадкоємцю свідоцтво про право на спадщину або свідоцтво про право власності на майно другого з подружжя (колишнього подружжя).

Роз'яснення із вказаного приводу надано Нотаріальною палатою України. Так, в Інформаційному листі Нотаріальної палати України «Щодо провадження по спадкових справах, заведених не за місцем відкриття спадщини в умовах воєнного стану» від 29.08.2022 р., роз'яснено, що по спадковій справі, заведеній не за місцем відкриття спадщини, нотаріус, який її завів, позбавлений можливості видати спадкоємцю свідоцтво про право на спадщину. Спадкова справа, якої заведено в умовах воєнного або надзвичайного стану не за місцем відкриття спадщини, передається нотаріусу за місцем її відкриття згідно з пп. 2.7 п. 2 глави 10 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та розділу IV Правил нотаріального діловодства. При цьому немає значення, чи настав строк видачі свідоцтва про право на спадщину, якого встановлено ст. 1298 Цивільного кодексу України, чи перебіг цього строку ще триває [14]. Ось чому, як уявляється, користуватися можливістю звернутися із заявою про прийняття спадщини до будь-якого нотаріуса України, який продовжує провадити свою діяльність, необхідно вкрай виважено, коли дійсно неможливо звернутися до нотаріуса за місцем відкриття спадщини з об'єктивних причин.

Слід вказати, що за загальним правилом, при заведенні спадкової справи нотаріус має вчинити ряд обов'язкових дій, яких пов'язано з функціонуванням Спадкового реєстру, зокрема, перевірити наявність/відсутність раніше заведеної спадкової справи, спадкового договору, заповіту, крім випадків, передбачених пп. 2.6 п. 2 Гл. 10 Р. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, та зареєструвати спадкову справу у Спадковому реєстрі. При цьому, у разі підтвердження факту заведення спадкової справи іншим нотаріусом, нотаріус відмовляє заявнику у прийнятті заяви (іншого документа) та роз'яснює право її подачі за місцезнаходженням цієї справи, а у разі потреби (неправильно визначено місце відкриття спадщини) витребує цю справу для подальшого провадження [10, пп. 2.4 п. 2 Гл. 10 Р. II].

Разом із тим, відповідно до положень пп. 2.6 п. 2 Гл. 10 Р. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, спадкова справа підлягає обов'язковій реєстрації у книзі обліку і реєстрації спадкових справ, Алфавітній книзі обліку спадкових справ та у Спадковому реєстрі.

Важливо, що в умовах воєнного або надзвичайного стану за відсутності доступу до Спадкового реєстру нотаріус може завести спадкову справу без використання Спадкового реєстру. Однак, коли доступ до Спадкового реєстру буде відновлено, нотаріус протягом п'яти робочих днів зобов'язаний перевірити наявність раніше заведеної спадкової справи, спадкового договору та заповіту. Якщо за результатами перевірки відомостей Спадкового реєстру встановлено наявність раніше заведеної спадкової справи, заведена без використання Спадкового реєстру спадкова справа передається до нотаріуса, яким раніше заведено спадкову справу, у порядку, передбаченому пп. 2.7 п. 2 Гл. 10 Р. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, та який буде вчиняти подальші дії щодо оформлення права на спадщину. Якщо ж іншої зареєстрованої спадкової справи виявлено не буде, то нотаріус, який заводив спадкову справу без використання Спадкового реєстру, здійснює реєстрацію спадкової справи в Спадковому реєстрі та подальші дії щодо оформлення права на спадщину (приймає рішення про видачу свідоцтва про право на спадщину, реєструє право власності).

Водночас, слід акцентувати увагу на тому, що видача свідоцтва про право на спадщину у спадковій справі, якої заведено без використання Спадкового реєстру, до її реєстрації у Спадковому реєстрі, забороняється [10]. Вказані законодавчі обмеження мають на меті не допустити зловживань щодо спадщини в воєнний час та після відновлення мирного життя.

Отже, спадкова справа реєструється у Спадковому реєстрі лише після перевірки відомостей реєстру на наявність раніше заведеної спадкової справи. При цьому, відсутність доступу до Спадкового реєстру не може бути причиною відмови нотаріусом у прийнятті заяви про прийняття спадщини або відмову від її прийняття. Однак у спадкових справах, яких відкрито без використання Спадкового реєстру, видача свідоцтв про право на спадщину можлива лише після реєстрації такої справи.

Слід наголосити на тому, що відповідно до положень пп. 4.16 п. 4 Гл. 10 Р. II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, видача свідоцтва про право на спадщину на майно, право власності на яке підлягає державній реєстрації, проводиться нотаріусом після подання документів, що посвідчують право власності спадкодавця на таке майно, крім випадків, передбачених п. 3 Гл. 7 Р. I Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, та перевірки відсутності заборони або арешту цього майна [10]. Разом із тим, нині ризик втрати оригіналів документів внаслідок воєнних дій є досить високим, на теперішній час вказані випадки фіксуються дуже часто. У зв'язку із чим виникають проблеми та складнощі щодо оформлення права на спадщину. Адже у випадку втрати оригіналів документів на майно спадкодавця єдиним варіантом оформлення права на спадщину для спадкоємців залишається звернення із позовом про визнання права власності на спадкове майно до суду.

Показово, що нотаріусу забороняється безпідставно відмовляти у вчиненні нотаріальної дії, така відмова може бути здійснена тільки у випадках, яких передбачено Законом. При цьому, на вимогу особи, якій відмовлено у вчиненні нотаріальної дії, нотаріус зобов'язаний викласти причини відмови у письмовій формі та роз'яснити порядок її оскарження. В таких випадках нотаріус протягом трьох робочих днів виносить постанову про відмову у вчиненні нотаріальної дії [10, Гл. 13 Р. I]. Разом із тим, постанову про відмову здійснити нотаріальні дії може бути оскаржено в суді.

Підсумовуючи, відзначимо, що нотаріальне посвідчення спадкових договорів у період дії воєнного стану здійснюють виключно нотаріуси, яких включено до затвердженого Міністерством юстиції переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна [9].

Висновки. Таким чином, навіть незважаючи на складну ситуацію, значна кількість як державних, так і приватних нотаріусів України продовжують працювати в умовах воєнного стану та вчиняти невідкладні нотаріальні дії (заводити спадкові справи, посвідчувати заповіти тощо), крім міст/районів, де такої можливості немає у зв'язку з веденням активних бойових дій. І хоча військова агресія в Україні створила надскладні умови, в яких досить проблематично не лише гарантувати та забезпечити, але й здійснювати більшість прав та свобод людини, разом із тим, напрацьовані у перші місяці війни правові механізми нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні під час дії воєнного стану стали однією зі спроб забезпечити населення актуальними нотаріальними послугами шляхом спрощення процедури їх надання. Як видається, незважаючи на всі складнощі, більшість концептуальних аспектів нотаріального адміністрування спадкової маси в Україні під час дії воєнного стану знайшли свого закріплення у межах правового поля.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. № 164. *Офіційний вісник України*. 2022. № 25. Ст. 1250.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Коротюк О.В. Кримінально-правова характеристика нотаріуса як спеціального суб'єкта злочину. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 2. С. 114–118.
4. Курило Т.С. Адміністративно-правовий статус нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією (частина перша). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 2. Ч. 2. С. 167–173.

5. Кухарев О.Є. Теоретичні та практичні проблеми диспозитивності в спадковому праві : монографія. Київ : Алерта, 2019. 498 с.
6. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2022 р. № 719. *Офіційний вісник України*. 2022. № 53. Ст. 3084.
7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 36. Ст. 957.
8. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату: наказ Міністерства юстиції України від 11.03.2022 р. № 1118/5. *Офіційний вісник України*. 18.03.2022. Ст. 1151.
9. Про затвердження переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна: Наказ Міністерства юстиції України від 03.05.2022 р. № 1760/5. URL : <https://minjust.gov.ua/m/perelik-notariusiv-vid-03052022-yakimi-v-umovah-voennogo-stanu-vchinyayutsya-notarialni-dii-schodo-tsinnogo-mayna>
10. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № № 296/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 17. Ст. 632.
11. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
12. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
13. Чабан О.М. Особливості прийняття спадщини в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С.В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 662–665.*
14. Щодо провадження по спадкових справах, заведених не за місцем відкриття спадщини в умовах воєнного стану : інформаційний лист Нотаріальної палати України від 29.08.2022 р. URL : <https://npu.ua/wp-content/uploads/2022/08/2908spadk.pdf>